

GOGA

Navid Kermani

Ob jarkih

Potovanje čez Vzhodno Evropo do Isfahana

Prevedla Tanja Petrič

Köln

Vsak dan se sprehodim skozi svojo sosesko za železniško postajo. Tu slišim nekaj arabskega, tam poljskega, na levi nekaj, kar zveni kot eden od balkanskih jezikov, pa seveda turščino, tu in tam perzijsčino, ob kateri napnem ušesa, francoščino Afričanov, azijske jezike, tudi nemščino, ki jo govorijo v najrazličnejših odtenkih in z najrazličnejšim predznanjem, tako svetlolasci kot vzhodnjaki, temnopolti ali rumenokožci. Ne zveni vedno prijetno, klateži, številne črne jakne iz umetnega usnja (morda tudi iz pravega usnja, kaj pa vem), o bog, zlati sprednji zobje črnolasih žensk v dolgih pisanih krilih in z otrokom, zavitim v ruto, druge in tretje otroke pa vodijo za roko, pa še najstniki, ki postopajo naokrog, narkomani in tisti malo čez les, ki imajo svoje bivališče »Unter Krahnensäumen«, »pod drevesi«, kot se dejansko imenujejo ulice v moji četrti, med njimi pa nekaj muslimanov s sumljivo dolgimi bradami. Ta realnost se ne širi le za kölnskim kolodvorom. Verjetno lahko v vseh zahodnoevropskih vlemestih najdete mešanico turških zelenjadarjev, kitajskih marketov, iranskih specialitet pri trgovcu, ki je bil pred revolucijo režiser na iranski državni televiziji, tradicionalnih in samopostrežnih pekarn, vrsto trgovin z mobilno telefonijo in internetnih kavarn, Iran devetnajst centov, Turčija devet, Bangladeš štiriindvajset, poceni hotelov, seksšopov, butikov s poročnimi oblekami, trendovskih lokalov in čajnic ali kavarn za Turke, Albance, Afričane, turških lokalov s ponudbo alkohola ali brez, šik in razsutih restavracij, tajskih masažnih salonov, stavnice s ponudbo alkohola ali brez, med zastopništvu za uvoz in izvoz kakšno staromodno prodajalno z gospodinjskimi pripomočki ali znamkami, na glavni ulici begunski center za Rome, ki so odstranili šipe, da so na odprta okna lahko namestili satelitske krožnike, pozimi pa zmeraj kakšno posebno enoto starejših gospodov v modrih ali rdečih uniformah s špičastimi klobuki in meči, trumo Indijancev ali hordo napol golih Hunov – pustnih društev. Od česa živijo trgovci, ki v svojih prevelikih trgovinah ponujajo enakih dvajset baterij za evro petdeset? Zagotovo ne od

baterij, ko pa stare, dobro obiskane specializirane trgovine druga za drugo ne zmorejo več plačevati naraščajočih najemnin. Sporazumevanje med narodi poteka na začetku in koncu četrti namesto ob viži Humba Täterä, ob štirih dolgih točilnih pultih, kjer najbolj izkušene kölnske prostitutke za odprtimi okni prepevajo tako z debelimi Nemci kot z opitimi Turki. Nova središča za kölnsko železniško postajo so veliko manj nasilna kot drugod, ne, pogosto celo bolj idilična, kot jih je mogoče opisati z besedami. Povsem čista so. Z zgodovino kraja nimajo nič skupnega, vendar je tudi ne izbrisujejo, vsekakor pa ne kölnske dvatisočetne zgodovine. Kot da bi hotela imenu Colonia vrniti dobredni pomen, so kot kolonije tujcev, vendar številnih različnih tujcev, ki so si tuji tudi med sabo, ko v internetnih kavarnah sedijo med dvema pregradama ali stojijo v skupinicah pred callshopi. Pogosto se sprašujem, ali so se tudi oni ponoči na obrežju v bližini Tangerja vkrkali na čoln, le da njihov čoln ni niti potonil niti ga niso prestregli – same zgodbe o uspehu, torej, četudi si še vedno delijo sobo s petimi sstanovalci in se bojijo policije? Iran devetnajst centov, Turčija devet, Bangladeš štiriindvajset. To niso obstranci. Brbotajo iz središča mesta. Obrobja so tista, ki še vedno vzbujajo vtis enakosti. Tam je mesto razdeljeno glede na dohodek. V središču pa se je vse pomešalo. Hodim po soheski, tu slišim nekaj arabskega, tam poljskega, na levi nekaj, kar zveni kot eden od balkanskih jezikov, pa seveda turščino, tu in tam perzijsko, ob kateri napnem ušesa, francoščino Afričanov, azijske jezike, tudi nemščino, ki jo govorijo v najrazličnejših odtenkih in z najrazličnejšim predznanjem. Polovice ne razumem, res polovice. In od tiste polovice, ki jo razumem, običajno razumem samo polovico, ker že izgineva za oknom ali za vrati trgovine, slabo artikulinana ali preveč oddaljena, ker grem jaz prehitro mimo ali pa gredo drugi prehitro mimo mene. Sam dokončujem stavke ali pa si izmišljujem njihove začetke, predstavljam si zgodbe, ki se ne dogajajo v Deutzu ali med drugo svetovno vojno, pač pa v provincialnih kitajskih mestih, na nigerijskih univerzah, na ladjah, v kontejnerjih in vzletnih avlah, kjer divje razbija srce.

Iz romana *Tvoje ime*

Prvi dan

»A sploh ni težav?« nejeverno vprašam žensko, ki vodi nedeljsko šolo za sirske otroke v planskem blokovskem naselju.

»Ne,« odgovori, »ne zares.« Da se tu in tam pojavi kakšna neprijetna opazka zaradi njene naglavne rute, a kaj je to v primerjavi s tem, kar je njena družina prestala v sirski vojni. Da se bo otrok, ki ga nosi pod srcem, rodil v miru.

Ghadia Ranah je stara štirideset let in je bila že v Siriji učiteljica. Zdaj skrbi za sto šestintrideset sirskih otrok, ki vsak konec tedna preživijo v Dreeschu, največjem blokovskem naselju v Schwerinu, in se učijo arabsko, da bi ostali povezani s svojo domovino. Otroci, s katerimi se med odmorom pogovarjam na igrišču Centra za socialno delo, pa ne razmišljajo o vrnitvi. Skoraj ne morem verjeti, kako dobro obvladajo nemščino, komaj osem, devet mesecev so tukaj in že uporabljajo konjunktiv, s katerim opišejo svoj vsakdanjik, če bi še vedno živeli v Siriji, brez šole, brez igranja na prostem, strah pred bombami, tanki, vojaki. Tukaj v Nemčiji so do njih vsi prijazni.

Komaj se je septembra 2016 začelo moje popotovanje, že sem na očeh zaznal plašnice. Najprej sem se mislil pogovoriti z begunci, preden popolne slišim, kakšno mnenje ima o njih stranka AfD, Alternativa za Nemčijo. Seveda sem domneval, da bom naletel na nepredstavljivo grozne razmere, kot Zahodni Nemeč si nekdanjo NDR predstavljaš kot kazen za slehernega begunca: ksenofobni sosede, preobremenjeni uradi, izoliranost, morebitni napadi. Dejansko pa srečujem dobrodušne pomagače, prizadevne begunce, razigrane otroke, kot da bi mi odprta družba prav v tem blokovskem naselju servirala promocijski film.

Kot mi razloži eden od prostovoljnih učiteljev arabščine, se je med Sirci že razširil glas o tem, da so razmere v Schwerinu še posebej ugodne za begunce. Kako prosim? Ja, po dveh ali treh mesecih dobiš papirje in lahko

delaj, morda še ne v svojem poklicu, še ne kot farmacevt ali inženir, temveč kot prevajalec v socialni službi ali gradbeništvu. Poleg tega begunci pri toliko praznih stanovanjih niso nastanjeni v begunskih centrih, jezikovni tečaji naj ne bi bili prenatrpani in pred uradi naj ne bi bilo čakalnih vrst. Kmalu bo združenje, ki so ga ustanovili Sirci, zainteresiranim sosedom nudilo brezplačne ure arabščine; tudi v vrtičkarskih naseljih naj bi že priskočili na pomoč, da so izkazali svojo hvaležnost.

S sosedi pa vendarle ni tako preprosto, pravi Claus Oellerking, ki je bil v preteklosti tudi sam ravnatelj šole in soustanovitelj organizacije za pomoč beguncem v Dreeschu. Sirci so kljub temu zelo posebni, srednji sloj, izjemno motivirani, dobro izobraženi, pri teh proces integracije poteka hitreje kot pri problematičnih primerkih, ki seveda med begunci tudi obstajajo, zlasti kadar je priliv popolnoma nenadzorovan, saj ni ustaljenih begunskih poti. Po eni strani se je večina tukajšnjih prebivalcev blokovskega naselja v preteklosti sama odpovedala svoji domovini, so izgnanci, ruski Nemci ali delavci, ki so se priselili v Schwerin, ko so se v sedemdesetih letih gradile tovarne. V skladu s tem so, zlasti starejši, pripravljene pomagati – na začetku so se organizacije za pomoč beguncem komaj otepale darov. Po drugi strani pa se mnogim Nemcem tukaj zdi, da se jih je pustilo na cedilu; brezposelnost, ko je po združitvi prišlo do zaprtja industrijskih obratov, uborna pokojnina ali socialna pomoč, nesorazmerno veliko samskih gospodinjstev, starost štirideset let in več, premalo otrok, poleg tega pa še vedno visoka pričakovanja do socialnega varstva kot v časih NDR – zdaj pa se je v naselje priselilo na stotine Sircev, mladih moških in predvsem mladih družin, ki so odločno vzele življenje v svoje roke, potem ko so si ga srečno rešile, in so morda tudi nekoliko bolj temperamentne, imajo drugačne navade, govorijo drug jezik, poleg tega pa nosijo naglavne rute. Seveda to povzroči odpor, čeprav bolj na tiho. V Dreeschu skoraj ni nasilja, ne glede na to, kaj o tako imenovani pereči problematiki pišejo časopisi, niti grafitov ali razdejanih igrišč ne. Ampak da bi kdo prišel na arabščino ali pa tudi samo na mednarodni piknik – gospod Oellerking vendarle ni povsem prepričan.

Vprašam po vrtičkarjih. Ja, to je smešno, se spominja gospod Oellerking, smešno in malo žalostno. Tako kot ostalo življenje tukaj so postopoma izginili tudi vrtovi; stari ljubitelji vrtičkanja so pomrli, novih pa ni bilo v zadostnem številu, tako da so se pristojbine povišale, kar pa odvrača mlade družine od prevzema vrta – začaran krog. Še huje, občutek skupnosti

popušča, medsebojna povezanost razpada. Včasih je bilo dovolj samo obvestilo, pa so sosedge ob navedenem času že priskočili na pomoč. Zdaj pa je moral poseči vmes upravni odbor, da so spravili v red vrt nekega bolnega upokojenca – in razen enega vrtničkarja, ki je bil povrh vsega še član AfD-ja, so priskočili na pomoč le sirski begunci, ki so hoteli od silvestrske noči v Kölnu izkoristiti vsako priložnost, da bi se izkazali v Dreeschu. Moški iz AfD-ja se je nesrečno oziral naokrog, potem pa je začel hektično telefonariti, da bi našel nemške pomagače, ampak nemški vrtničkarji si pač ne pomagajo več med sabo. Bolnemu upokojencu so bili Sirci seveda povsem v redu, najvažnejše zanj je pač bilo, da so pometli listje in obrezali veje.

Skozi ocvetličeno staro mestno jedro, v katerem je bila videti vsaka opeka skrbno restavrirana, se peljem mimo plakatov AfD-ja, ki svarijo pred »uničenjem Nemčije«. Komaj vstopim v slavnostno dvorano z lesenim opažem v restavraciji Lindengarten, kamor je stranka povabila »na kavo in tortico ob pomenku o pokojninah«, že slišim, da se ena od žensk pritožuje, da naj bi bila nemška dekleta »oskrunjena«. Tole se pa že obetavno sliši, si mislim in se razgledam naokrog. Kakšnih petdeset, morda šestdeset ljudi stoji v dvorani ali pa že sedi ob mizah, ki so prislonjene ob lesene stene, kot bi bila sredina rezervirana za ples. Nič nenavadnega ni na njih, nobenih emblemov, nobenih obritoglavcev, nobenih škornjev, tudi po starosti nadvse pisana družčina. Mladenka, ki je edina oblečena v nemško narodno nošo, je videti izgubljena. Ko sedem za eno od miz, tudi meni ponudijo kavo in tortico.

Najprej se predstavijo neposredno voljeni kandidati na prihajajočih deželnih volitvah, ki vsi po vrsti trdijo, da so povsem običajni državljani. Najbolj priljudno se predstavi svetlolasa gospa, ki je do nedavna imela escort agencijo za arabske stranke, kot pač ve že vsak v dvorani, ker je bila zato izključena z deželne kandidatne liste. V svojem volilnem okrožju pa se je kljub temu uveljavila in se zdaj smehlja s plakatov, ki visijo tudi v Dreeschu, v noši ali pa navzdol z veličastnega konja, najverjetneje arabca. Govorec Andreas Kalbitz, strankarski vodja v Brandenburgju, naj bi predstavljal skrajno desni pol AfD-ja, nekdanji »burš«; lažne novice mu podtikajo tudi povezavo z nekim skrajno desničarskim društvom. Sam sem ga spoznal že po telefonu, ko sva se dogovarjala za srečanje v Schwerinu, takrat mi – se opravičujem, moji dragi levičarski prijatelji, da moram tole napisati – ni deloval niti malo nasilno.

Tudi v svojem govoru Kalbitz tu in tam poudari, da je treba seveda razlikovati – vendar pa potem ne sledi razlikovanje, ampak že takoj naslednja pavšalna sodba o sistemskih strankah, medijih in azilantih. Tudi njegovi primeri osvetljujejo zgolj eno plat resnice: blokovsko naselje v njegovem volilnem okrožju, ki so ga za begunce obnovili, medtem ko Nemci še vedno bivajo v svojih razpadajočih stanovanjih, dvesto milijonov na leto manjka na Vzhodu za izenačitev pokojnin z bivšim Zahodom, medtem ko so za azilantsko norijo sprostili kar 90 milijard evrov, dvanajst tisoč evrov pokojnine za direktorico radia in nemoč uradov v ravnanju z begunskimi slepimi potniki, ki so zdaj v Berlinu dobili celo brezplačne vozovnice za javni promet, medtem ko morajo upokojenci in prejemniki socialne pomoči svoje vozovnice kupiti. In tako naprej in tako naprej: vzporedne družbe, islamski mirovni sodniki in naše nemške ženske, ki si ponoči več ne upajo na ceste, ampak kajpada, treba je razlikovati. Izhodišče za vsak argument je pokojnina: vsakdo se želi dostojanstveno postarati, ne glede na to, kakšnega političnega prepričanja je. In sklep je vsakič isti: nekdo drug prejema denar, ki vam bo v starosti manjkal. Odkrito povedano: malce preenostavno je, tako površinski se mi slušatelji sploh ne zdijo.

Šele pri vprašanih se mi posveti, kaj naj bi nova stranka, ki stavi na dvajset odstotkov na deželnih volitvah, doprinesla – ne tega, kar sama govori, ampak to, kar končno smejo tukaj na glas povedati ljudje. Slehernega človeka v Lindengartnu nekaj skrbi, nekoga skrbi lastna pokojnina, spet drugega zasebno zdravstveno zavarovanje, ki ga v starosti ne bo smel prekiniti, tretjega tujci, ki kazijo podobo mesta, poleg tega pa še visoke dajatve v društvu vrtičkarjev, in vsi berejo iste uspešnice, ki svariijo pred islamom. Iz njihovih izjav ne veje sovraštvo, pač pa strah, bojazen, da so poraženci v lastni državi in se kot po padcu Berlinskega zidu vse zgrinja nadnje. To tukaj ni NPD, Nacionalna demokratska stranka Nemčije; obritoglavc bi tukaj vzbudil več pozornosti in bi verjetno bolj zmotil kot nekdo s črnimi lasmi, kakršne imam jaz. To tukaj so dejansko povsem običajni državljani s povsem običajnimi poklici ali prenizkimi pokojninami, kolikor sem dojel s pomenkov po prireditvi, obrtniki, računalničarji, celo nekdanji opazovalec OVSE-ja z mednarodnimi izkušnjami; starejši gospod, ki je nazadnje poskusil pri Piratih, je s svojo dolgo brado videti bolj kot kakšen hipi. Andreas Kalbitz vsekakor izžareva nekaj, ne, nič nacističnega, ampak s svojimi očali iz niklja, svetlimi brki in s svojo odločno dikcijo nekaj vilhelmskega. In ta

Nemčija, ta stara, narodnozavedna Nemčija, ki je ni ugonobil Adolf Hitler, je najverjetneje tisto, na kar se navezuje ta študentovski »burš«, na čas, ko je še vse imelo svoj red.

»Radi bi, da vse ostane, kot je,« mi reče neki mladenič v pohodniških hlačah, ki je prav tako prijazen in radoveden kot vsi ostali, ki po prireditvi ogovorijo mene namesto jaz njih. »Lahko si želite, kar hočete,« mu odvrnem. »Lahko se borite za svoje želje – ampak tudi jaz se lahko, nobene predprave nimate v primerjavi z mano.« Spodnja čeljust mu kar obvisi, to, da naj bi imel nekdo, katerega starši so se priselili, enako pravico kot domačin, tega ne razume. Gospod, ki je bil prej pri OVSE-ju, pa seveda že, in nenadoma se razvname diskusija med samimi privrženci AfD-ja. Celo pravico do političnega azila začnejo zagovarjati in nenehno opominjajo na to, da Nemčija potrebuje priseljsko mrežo, saj vendar tako piše v strankarskem programu. Ampak tako kot preteklo jesen, tako kaotično, to pa res ne gre, se vsi strinjajo, skupaj z gospodom Oellerkingom iz Centra za pomoč beguncem iz Schwerina. Da očitno še nihče nikoli ni govoril s kakšnim beguncem, kaj šele da bi obiskal nedeljsko šolo, četudi je v bližini, to se razume samo po sebi. Ampak v redu, kdo pa iz moje »levo-rdeče-zele-no onečedene Nemčije iz 68-ega«, kot se izrazi vodja AfD-ja, kdaj govori s privrženci njegove stranke?

Ko se dvorana prazni, sedem h Kalbitzevi mizi; izčrpan je, vročina, mnogi nastopi v predvolilnem boju, zdaj pa ga je začel mučiti še prehlad – sončno nedeljo bi tudi on raje preživel s svojo družino, s svojimi tremi otroki, ampak preveč ga preganja pasivnost ljudi, resignacija, nizka volilna udeležba. AfD naj bi ljudi pripeljal nazaj v politiko, jim dal glas, saj tega bi moral biti vesel vsak demokrat, ali pač? A se mu ne zdi absurdno, ga vprašam, da AfD na plakatih oglašuje, da Nemčiji grozi uničenje? V Nemčiji se konec koncev ve, kaj pomeni uničenje, in če se je slučajno pozabilo, si lahko človek ogleda slike iz Sirije ali Iraka. Ampak tukaj v okrancljanem starem mestnem jedru Schwerina, v prireditveni dvorani z lesenim opažem – uničenje Nemčije? Resnici na ljubo v tem trenutku ne vem, katera država je varnejša, premožnejša in svobodnejša, morda Švedska ali Norveška.

Da slogan ni njegov, reče Kalbitz, poleg tega pa itak izraža zgolj zaskrbljenost, ne pa že neizpodbitnega dejstva. A tako? vprašam. Ja, seveda, zatrdi Kalbitz, zaskrbljenost, ne dejstva, in začne v pogovoru res polagoma razlikovati, kar pa je v svojem javnem prispevku le napovedal. Nenadoma

ne obstaja samo silvestrski večer, ampak obstajajo tudi politični preganjanci, ki imajo seveda pravico do azila, ne gre le za teroriste, ampak tudi za mnoge integrirane muslimane. Na koncu opravi z vsem – od Boatenga, temnopoltega nogometaša v državni ligi, ki ga Nemci ne bi hoteli imeti za soseda, do povelja, da se na nemških zunanjih mejah strelja na ljudi, ki poskušajo ilegalno vstopiti v državo – z vsem, kar najbolj provocira, in tako bolj kot ne vztraja zgolj pri prepovedi minaretov kot znaka samopoveličevanja, čeprav mi ne zna prav dobro razložiti, kako naj bi se ljudje z neko državo in njeno vero poistovetili.

Prav to pogosto očitajo AfD-ju: da njeni predstavniki provocirajo, da na koncu zatrjujejo, da vse skupaj ni tako mišljeno; meje škandaloznosti se tako delček za delčkom rahljajo. Ker pa sedim nasproti Andreasa Kalbitza, dejansko ne znam presoditi, ali je resničen ta, ki v svojem govoru ljudi, kot je Claus Oellerking, ki pomagajo beguncem, zasmehuje in ima za »metalce plišastih igračk«, ali pa tisti, ki ne bi imel nobenih težav s podkanclerjem turških korenin, dokler bi bil dobro integriran – Cema Özdemira naj bi zavrnil zgolj iz političnih razlogov. Pred kratkim naj bi mu nekaj hrvaških poslovnežev celo reklo, da se jim zdijo stališča, ki jih zagovarja AfD, pravzaprav v redu, ampak da stranko težko podprejo, ker je vendarle proti tujcem. Nekako ima občutek – ki je seveda povsem napačen! –, da lahko kljub temu to razume, pravi Kalbitz in mi zaželi prijetno nadaljevanje poti.

Drugi dan

Na trgu Rosa-Luxemburg-Platz se na strehi stavbe gledališča Volksbühne v velikih tiskankah rdeče svetijo tri črke: »OST«, »vzhod«. Že samo to je izjava, ne, pravzaprav naj bi šlo za protislovje v ponovno združenem Berlinu, morda celo v združeni Evropi: »VZHOD«. Mnoge od velikih, zaradi svoje dolžine – pet, šest, sedem ur – že fizično izčrpavajočih predstav v zadnjih dveh desetletjih so bile priredbe ruskih romanov, pogovorni cikel pa se je imenoval »Kapitalizem & depresija«, pozneje »Politika & zločin«. Senat je pravkar odločil, da bo najpomembnejše dramsko gledališče v Nemčiji spremenil v multimedijsko prizorišče za produkcijo mednarodnih festivalov, v katerem bo prednostni jezik angleščina. Zagotovo bo tekla beseda tudi o beguncih.

Taksi v smeri glavne železniške postaje pelje mimo plastične kocke, ki po velikosti prekaša vse druge zgradbe na ulici Unter den Linden, katedralo, univerzo, opero, Brandenburška vrata. Še vedno je težko verjeti, da so za zaščitnimi ponjavami opeko za opeko rekonstruirali fasado palače Hohenzollernov, kot da bi bilo mogoče zgodovino revidirati. »Do Bigger Things«, spodbuja oglas, ki pokriva celotno sprednjo stran. Ali je oglaševalska agencija plakat izbrala premišljeno? Skoraj subverzivno prikazuje pokrajino, uokvirjeno na zaslonu pametnega telefona, na njem pa pisalo za prikrojevanje resničnosti. V prihodnosti naj bi bile ravno v imitaciji pruskega sijaja predstavljene najrazličnejše svetovne kulture, nihče pa ne ve, kako. Eno od nadstropij je že spremenilo namembnost, da prostoru primerno raje slavi lokalno zgodovino. Na grad bi bilo treba nasaditi le še zlati križ, ki naj bi po neuspeli revoluciji leta 1848 dokazoval božjo milost kralja, da bi torej zastrlel kot kakšna zastava iz kolonialnih zbirk, potem bi bilo svetovljanstvo popolnoma razkrinkano.

Iz taksija izstopim pred Reichstagom, katerega kupola je bila po padcu Zidu prav tako obnovljena, vendar ne na anahronističen način kot kopija.

Ker sem prispel nekaj minut prezgodaj, svojega kovčka ne odvehem na desno, do glavne železniške postaje, pač pa na levo, do spomenika umorjenim Judom v Evropi. Kolikor se mi je zdela primerna lokacija v središču mesta, pa tudi velikost obeležja, toliko bolj zgrešena se mi zdaj zdi ta prehodna pokrajina iz betonskih klad, ker poskuša vzbuditi občutek empatije, ki ga ni mogoče poustvariti. Zdaj se spomeniku prvič približujem s severne strani in sem presenečen, kako se stele dvigajo v črno-sivo gomilo grobov, za katerimi živalski vrt postane pokopališki vrt, okoliške poslovne stavbe pa se spremenijo v upravne trakte, katerih linije in barve se ujemajo z betonskimi kvadri. Brandenburška vrata nenadoma postanejo duri, skozi katere ne greš prostovoljno. Pogled, ki zločin pretvori v abstrakcijo, ker presega vse predstavljivo, me za nekaj minut spravi s spomenikom. Potem pa stopim med stele in me takoj znova presune. Višje ko so, bolj je mesto oddaljeno, bolj naj bi se počutil izgubljenega in toliko bolj me jezi ta ceneni učinek. Skorajda predrzna se mi zdijo pretirano neravna tla, ki naj bi najbrž simulirala negotov življenjski položaj žrtev, za nekoga s kovčkom na kolesih pa so daleč najbanalnejša ovira. Bolj iskrene se mi vsekakor zdijo varnostne ograje, od koder vratolomne stopnice vodijo do podzemnih vrat z oznako »Izhod v sili«.

Ali so vlaki proti vzhodu vedno tako prazni? Nerodno mi je priznati, ampak nisem še bil na Poljskem. Mi, ki smo se rodili in odraščali globoko na zahodu Nemčije, smo vedno pogledovali proti Franciji, Italiji in Združenim državam Amerike; celo Orient smo poznali bolje kot vzhod lastne države. Vlaku zdaj prečka Odro, ki je še vedno videti kot prava reka, ne tako pozidana in meliorirana, bregovi pa so prepuščeni samim sebi. Niti pol minute še nisem na Poljskem, pa je Vzhod že videti tako neokrnjen kot v knjigah Andrzeja Stasiuka. Seveda pa so kmalu, trideset sekund pozneje, na vrsti tudi socialistični bloki.

V Poznaniu skoraj zamudim povezavo z Vroclavom, saj se kljub vsem svojim potovalnim izkušnjam na postaji nikakor ne najdem in nobenega od teh, ki jim pomolim svojo vozovnico, ne razumem. Potem pa se zatakem še v postajni pekarni: če sem si doslej mislil, da je polnozrnat kruh nekaj tipično nemškega, mi je zdaj jasno, da Poljaki ali vsaj prebivalci Poznana pečejo prav tako temen kruh in da Nemčija po gastronomski plati spada bolj na vzhod kot na zahod ali celo na jug Evrope, ki se je v nemški kuhinji uveljavil šele v zadnjih desetletjih. Meja, ki zgodovinsko ločuje celino,

ni bela klobasica, pač pa bel kruh. Pred svetovnimi vojnama so Nemčijo postavljali ob bok Poljski, Češki in Madžarski kot famozni Srednji Evropi, nemški intelektualci so vehementno pojasnjevali, kaj njihovo deželo razlikuje od Zahoda. Ko končno spet sedim na vlaku, se čudim, da celo v prvem razredu ni niti enega prostega sedeža, kot da se Poljaki premikajo samo znotraj meja svoje države.

V Vroclavu mi direktor Centra Willyja Brandta, zgodovinar Krzysztof Ruchniewicz, pove, da je Helmut Kohl na Poljskem veliko bolj priljubljen kot pa vzor moje zahodnonemške, mirovniške generacije. Res je, da je Brandt priznal mejo med Odro in Niso, vendar pa pozneje ni podprl protikomunistične opozicije in se ni hotel srečati z Nobelovim nagrajencem za mir Lechom Wałęso, ko je leta 1985 obiskal Poljsko. Če bi povprašal ljudi na trgu pred sinagogo, kjer sediva v eni od kavarnic, kanclerjevo ime skoraj nikomur ne bi povedalo nič, niti izobražencem ne. S poklekom je bil konec koncev seznanjen komaj kakšen Poljak, pripomni Ruchniewicz: fotografija je bila objavljena samo enkrat, v nekem judovskem časopisu, in za tem samo še v retuširani obliki ali obrezana – Brandt brez kolen.

Pravzaprav takšnih osnovnih dejstev človek nima v glavi, če je odraščal nekaj kilometrov zahodneje – recimo da ima, brez izjeme, vsak Vroclavčan ominozno »migracijsko ozadje« in da je leta 1945 prišlo do popolne zamenjave prebivalstva, da so izgnali vseh šeststo tisoč Nemcev ali, natančneje, še več, ker je Šlezija veljala za nemško protiletalsko zaklonišče in so se številni begunci z zahodnih ozemelj naselili semkaj. Judje so bili izgnani kar dvakrat, ne, trikrat: prvič ko so jih Nemci stlačili v vlake proti Auschwitzu, Terezinu ali Majdanku; redki Judje, ki so preživeli v Vroclavu, so bili po vojni izgnani kot Nemci; tretjič pa še ti, ki so bili z drugimi Poljaki načrtno priseljeni v mesto, spet kot Judje. Vse to poznamo zelo približno, saj smo v šoli, če sploh, le s sramom govorili o območjih, ki niso več nemška. Toda tudi na Poljskem se, pripomni Ruchniewicz, svoje preteklosti spominjajo le shematično in izključno s položaja žrtve. Še posebej pa se nova konservativna vlada izogiba vsakršni omembi izгона Judov, kaj šele Nemcev.

Poskušam si predstavljati, kako so Poljaki, večinoma izgnanci iz današnje Ukrajine, prispeli v Vroclav, kako so zasedli na hitro zapuščena stanovanja Nemcev. Kako so odpirali omare in predale, kako je čevljar iskal primeren prostor za čevljarstvo, zdravnik primerno ordinacijo, v šolah so morda še visele risbe prejšnjih razredov, hišnikova delovna halja,

ravnateljjev klobuk z nemško etiketo – kaj pa, če bo pristajal novemu ravnateljju? Človek si misli, da se življenje ne more nadaljevati, če mesto izgubi vse svoje prebivalce in z njimi vso svojo zgodovino, potem pa se nekaj desetletij pozneje zdi, kot da v Vroclavu nikoli ni živel nihče drug.

Krzysztof Ruchniewicz pripoveduje, kako so se nekoč nemški izgnanci v avtobusu pripeljali do ženine vasi blizu Habelschwerdta, šlo je za razširjeno družino ali morda več družin. Nemško babico, ki je vztrajno poizvedovala po cenah nepremičnin, sta hčeri vsakič potegnili nazaj in jo končno spravili na avtobus. Avtobus je naredil še en krog in se ponovno ustavil pred hišo Ruchniewiczzevih tasta in tašče. Nekdo je izza voznikovih vrat pomolil darilce, zavojček kave, preden je avtobus dokončno odpeljal. »To je bil čuden občutek,« pravi vodja Centra Willyja Brandta, »precej čudno: ali bi morali tudi njim kaj dati, smo se spraševali – ampak le čemu?«.

Ko zvečer Andreasu Kalbitzu napišem elektronsko sporočilo, da se mu zahvalim za prijazno dobrodošlico, ga pozdravim – resda malce predrzno, ampak včasih so pač prsti hitrejši kot pamet – »iz Vroclava, kjer ni svetovljanstvo, temveč je nacionalizem pripomogel k temu, da ni niti enega Nemca več«.